

ผู้ประกอบการไทยเชื้อสายจีนในบริบทของการสร้างมโนทัศน์ความเป็นไทย ระหว่างพ.ศ.2488-2500¹

Thai-Chinese entrepreneurs in context of Thais conceptualization between 1945 and 1957 A.D.

วิภาวี สุวิมลวรรณ

ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

2 ถนนพระจันทร์ แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200

E-mail: wizpix03@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้พิจารณาผลงานทางวิชาการหลายชิ้นเพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงลักษณะการดำเนินธุรกิจและอุดมคติทางธุรกิจของผู้ประกอบการไทยเชื้อสายจีนในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2488-2500 โดยจำแนกการนำเสนอออกเป็น 4 ประเด็นคือ (1) มุมมองต่อคนจีนในบริบทการสร้างมโนทัศน์ความเป็นไทย (2) ทางเลือกตัวตนของคนจีน (3) การเปลี่ยนแปลงลักษณะการดำเนินธุรกิจของผู้ประกอบการไทยเชื้อสายจีน และ (4) อุดมคติทางธุรกิจของผู้ประกอบการไทยเชื้อสายจีน ผลการศึกษาพบว่าท่ามกลางบริบทของสังคมโลกและสังคมไทยที่อยู่ในระยะแห่งการเปลี่ยนแปลงทั้งทางเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรม ส่งผลให้ผู้ประกอบการไทยเชื้อสายจีนต้องปรับเปลี่ยนการแสดงอัตลักษณ์ ลักษณะการดำเนินธุรกิจ และการแสดงบทบาททางธุรกิจ

คำสำคัญ: ผู้ประกอบการไทยเชื้อสายจีน คนจีน ธุรกิจ อุดมคติทางธุรกิจ อัตลักษณ์

¹บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง อุดมคติทางธุรกิจของผู้ประกอบการไทยเชื้อสายจีนพ.ศ. 2488-2540: กรณีศึกษากลุ่มผู้นำหอการค้าจีน ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากโครงการทุนวิจัยมหาบัณฑิต สกว. ด้านมนุษยศาสตร์-สังคมศาสตร์ ประจำปี 2558 อย่างไรก็ตามความเห็นในบทความนี้เป็นของผู้วิจัย สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป

Abstract

This article examines several academic works in order to study the transition characteristics and Business ideology of Thai-Chinese entrepreneurs between 1945 and 1957 A.D. The paper is divided into four parts: (1) Perceptions on Chinese in Context of Thais National Building (2) Alternate Identities of Chinese (3) Transition Characteristics of Thai-Chinese entrepreneurs and (4) Business Ideology of Thai-Chinese entrepreneurs. The findings suggest that during the context of transformation of economics politics and cultures in changing of World and Thai societies, Thai-Chinese entrepreneurs not only have to change their present identity but also business characteristics, and business role.

Keywords: Thai-Chinese entrepreneurs, Chinese, Business, Business Ideology, Identities

บทนำ

ประเด็นทางประวัติศาสตร์ที่ว่าด้วยเรื่อง “คนจีน” ถือเป็นประเด็นหนึ่งซึ่งมีงานเขียนที่กล่าวถึงอยู่ไม่น้อยทั้งในภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ จำนวนชิ้นที่มากมายประกอบกับความต่อเนื่องของผลิตผลทางงานเขียนเกี่ยวกับ “คนจีน” นี้เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่า “คนจีน” เป็นประเด็นที่มีความหมายและได้รับความสนใจจากผู้คนในสังคมอยู่เสมอ งานเขียนทางประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยหลายชิ้นนำเสนอข้อมูลและวิเคราะห์เชื่อมโยงจนเป็นที่ประจักษ์ว่าปัจจัยที่ คนจีนสามารถกุมอำนาจทางเศรษฐกิจของไทยเอาไว้ตั้งแต่น้อยที่สุด ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์จวบจนถึงปัจจุบันได้ เหตุเพราะพวกเขามีเพียงสามารถครอบครองปัจจัยการผลิตเอาไว้ได้เท่านั้น หากแต่ปัจจัยรอบด้านอย่างเช่น ด้วบทกฎหมายที่ไม่เอื้อต่อการเติบโตของทุนกลุ่มใหม่ เครื่องมือการค้าและวงการธุรกิจที่มีลักษณะไม่เปิดกว้างต่อมือสมัครเล่น ตลอดจนบทเรียนและชั้นเชิงสู่ความสำเร็จทางธุรกิจซึ่งไม่มีตำราหรือสถาบันใดสามารถให้การประกันรับรองผล ล้วนแล้วแต่เป็นปัจจัยหนุนเสริมให้ผู้ประกอบการเชื้อสายจีน เป็นคนในจำนวนไม่มากของสังคมไทยที่สามารถก้าวขึ้นครองสถานะเป็นเจ้ายุทธจักรทางธุรกิจได้

จากข้อพิสูจน์ของงานวิจัยเชิงประวัติศาสตร์เศรษฐกิจที่ชี้ว่า คนจีน มีความสำคัญต่อวงการธุรกิจและเศรษฐกิจของไทย การศึกษาเกี่ยวกับ คนจีนกับอำนาจทางธุรกิจ และบทบาทของคนจีนในบริบททางเศรษฐกิจจึงมีความจำเป็นในแง่ของการเป็นผลิตผลที่ช่วยต่อขยายองค์ความรู้และความเข้าใจ

เกี่ยวกับความเป็นจริงของวงการธุรกิจและเศรษฐกิจของไทยให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยปัจจุบัน ยุคสมัยที่เรียกกันว่า “ยุคทุนนิยม” นี้ เมื่อเศรษฐกิจและธุรกิจกลายเป็นเรื่องใกล้ตัวที่มนุษย์ทุกคนต้องมีความพัวพันเกี่ยวข้องอย่างยากที่จะหลีกเลี่ยงได้ ทว่าการจะเป็นผู้ประสบความสำเร็จทางธุรกิจหรือชนชั้นนำทางเศรษฐกิจในยุคซึ่งมีความผันผวนและการแข่งขันสูงในเวทีทางธุรกิจนั้นกลับไม่ได้เป็นเรื่องง่ายๆ ที่ใช้เพียงทักษะส่วนตัว ดังนั้นประเด็นเกี่ยวกับผู้ประกอบการซึ่งประสบความสำเร็จ เศรษฐีใหญ่ เจ้าตัว รวมถึงนักธุรกิจผู้โลดแล่นในโลกเศรษฐกิจทั้งหลาย (ซึ่งส่วนมากเป็น “คนจีน”) จึงมักถูกหยิบยกขึ้นมาศึกษาเพื่อประโยชน์ทั้งในเชิงวิชาการและในเชิงตัวอย่างสำหรับการนำไปประยุกต์ปฏิบัติ

บทความนี้นำเสนอการเปลี่ยนแปลงลักษณะการดำเนินธุรกิจและอุดมคติทางธุรกิจของผู้ประกอบการไทยเชื้อสายจีนในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2488-2500 ทั้งนี้เพื่อชี้ให้เห็นว่า ท่ามกลางบริบทของสังคมโลกและสังคมไทยที่อยู่ในระยะแห่งการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ทั้งในทางการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมนี้ ไม่เพียงส่งผลให้การแสดง “อัตลักษณ์” ของกลุ่มผู้ประกอบการไทยเชื้อสายจีนต้องเปลี่ยนแปลงไปเท่านั้น หากแต่บทความยังแสดงให้เห็นว่านอกเหนือจากปัญหาที่เกิดมาจากการปรับเปลี่ยนนโยบายของรัฐตลอดจนข้อจำกัดที่เกิดขึ้นในบริบทของการสร้างชาติและสร้างความเป็นไทยนั้น ยังนำมาซึ่ง “โอกาส” แห่งความก้าวหน้าทางธุรกิจของผู้ประกอบการไทยเชื้อสายจีนในรูปแบบที่ต่างไปจากระยะก่อนหน้าอีกด้วย ในการนี้ คำว่า “คนจีน” ทั้งหมดที่ปรากฏในบทความหมายถึง ชาวจีนโพ้นทะเล ซึ่งอพยพเข้ามาพำนักอาศัยอยู่ในประเทศไทยโดยไม่พิจารณาว่าคนผู้นั้นถือสัญชาติใด และใช้คำว่า “คนไทยเชื้อสายจีน” เพื่อระบุถึงบุคคลซึ่งถือสัญชาติไทยและมีบรรพบุรุษเป็น “จีน”

บริบทของการสร้างมโนทัศน์ความเป็นไทยกับมุมมองต่อคนจีน

ในช่วงระยะเวลากว่า 3 ทศวรรษก่อนหน้าสงครามโลกครั้งที่ 2 มุมมองของรัฐบาลไทยที่มีต่อคนจีนได้เปลี่ยนแปลงไป กลุ่มคนเหล่านี้เป็นผู้ถูกพิจารณาว่าเป็น ปัญหาต่อรัฐในหลายแง่มุมไม่ว่าจะเป็นด้านการเมือง เศรษฐกิจ หรือวัฒนธรรม มุมมองดังกล่าวเป็นผลมาจากสาเหตุหลัก 4 ประการคือ (1) การที่คนจีนในกลุ่มที่ประกอบอาชีพค้าขายเริ่มสะสมทุนรอนได้มากขึ้นและเห็นความสำคัญของการพึ่งพาบุญจากราชสำนักลดลง (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, 2546: 129) (2) การที่คนจีนรวมตัวกันเป็นสมาคมอั้งยี่และก่อความไม่สงบสุขทางสังคม (ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล, 2524 และปรารธนา โกเมน, 2533: 11-34) (3) การที่รัฐบาลไทยหวาดระแวงภัยคอมมิวนิสต์และคนจีนก็อยู่ในข่ายของผู้ต้องสงสัย และ (4) รัฐบาลไทยเล็งเห็นว่านโยบายชาตินิยมในการบริหารประเทศ

ภาวะการประเมินค่าในทางลบและการตั้งข้อสงสัยต่อ คนจีน ที่เกิดขึ้นกลายเป็นปัญหาที่มีความเร่งด่วนมากยิ่งขึ้นสำหรับรัฐบาลและนักวางแผนนโยบายแห่งรัฐในช่วงระหว่างเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 กล่าวคือเมื่อคณะผู้นำชาติ มีความมุ่งมั่นจะสถาปนา “ชาติไทย” ให้เป็นมหาอำนาจในแหลมทอง การร่วมมือกับกองทัพญี่ปุ่นซึ่งผู้นำชาติไทยคาดการณ์ว่าจะเป็นผู้รับชัยชนะในสงคราม และการผลักดันนโยบาย *เชื้อชาตินิยม* จึงเป็นมาตรการที่รัฐบาลเลือกนำมาใช้ (สายชล สัตยานุรักษ์, 2550: 212)

ภายใต้การรณรงค์เรื่อง *ชาติ-เชื้อชาติ* และการก้าวไปเป็นมหาอำนาจของชาติไทย ในการนำของรัฐบาลช่วงระหว่างสงครามโลกครั้งนี้ ส่งผลให้บรรดาคนจีนตลอดจนคนไทยเชื้อสายจีนบางส่วนซึ่งปรับตัวไม่ทันกับความต้องการที่เปลี่ยนไปของรัฐต้องกลายเป็นส่วนเกินของชาติ ในขณะที่คนจีนและคนไทยเชื้อสายจีนอีกบางส่วนซึ่ง โดยมากมักเป็นผู้ที่ประสบความสำเร็จในทางเศรษฐกิจและสังคม และมีความสัมพันธ์กับชนชั้นนำของรัฐ สามารถปรับตัวและผนวกตนเองให้เข้ากับ *มาตรฐาน* ตามวาระกรรมแห่งชาติที่รัฐต้องการได้ ทั้งนี้หนึ่งในคุณสมบัติประการสำคัญซึ่งช่วยให้ คนจีนและคนไทยเชื้อสายจีนกลุ่มหลังสามารถก้าวข้ามระยะเวลาแห่งการเปลี่ยนผ่านและผนวกตนเองให้เป็นผู้ที่เหมาะสม (เป็นที่ต้องการ) ของรัฐไทยได้ก็คือการที่คนเหล่านั้นนอกจากจะมีความพร้อมทางทักษะด้านการเงิน การคลัง การค้า ตลอดจนการพาณิชย์กรรมซึ่งล้วนแต่เป็นปัจจัยอันสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาชาติแล้ว พวกเขายังมีความพร้อมต่อการปรับเปลี่ยนตนเองในทุก ๆ ทาง ไม่เว้นแม้แต่ทางวัฒนธรรมอีกด้วย

อย่างไรก็ตามแม้ผู้มีอำนาจในรัฐบาลไทยช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยส่วนมากจะสนับสนุนอุดมการณ์แบบชาตินิยมและพยายามนำอุดมการณ์เหล่านั้นมาวางหลักเป็นนโยบายบริหารประเทศภายใต้ข้ออ้างว่าเพื่อให้ *ชาติไทย* เกิดการพัฒนา และเพื่อให้คน (เชื้อชาติ) ไทยมีความสมบูรณ์พูนสุขขึ้นในทุกด้าน กระนั้นก็ดีผลบรรลุของนโยบายชาตินิยมดังกล่าวดูเหมือนว่าจะมีประสิทธิผลเฉพาะในทางการเมืองและทางวัฒนธรรมเท่านั้น เพราะสำหรับนโยบายทางเศรษฐกิจ รัฐบาลไม่เพียงแต่ไม่สามารถแก้ไขปัญหากระจุกตัวทางเศรษฐกิจซึ่งอยู่ในมือคนส่วนน้อยของสังคม (ซึ่งส่วนมากเป็นคนจีน) ให้หายไปได้ หากแต่ต้นนโยบายบีบคั้นทางเศรษฐกิจด้วยมาตรการทางเชื้อชาตินี้กลับยิ่งทำให้อำนาจทางเศรษฐกิจไทยกระจุกตัวอย่างเหนียวแน่นอยู่กับคนเฉพาะกลุ่มมากขึ้นกว่าเดิมเสียอีก

เป็นไปได้ไม่มากนักน้อยว่า ความล้มเหลวของนโยบายชาตินิยมทางเศรษฐกิจของรัฐบาลไทยในระยะหลังสงครามโลกครั้งที่สองมีความสัมพันธ์อยู่กับ 3 เหตุปัจจัยหลักคือ (1) เงื่อนไขและข้อจำกัดของสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมไทยเองที่บ่มเพาะให้คนไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคประชาชน มีความสัดดีในทางการพาณิชย์น้อยกว่าที่ควรจะเป็น ดังนั้นแม้รัฐบาลจะวางมาตรการจำกัดอำนาจทาง

เศรษฐกิจคนจีนโดยออกมาตรการต่างๆ รวมถึงนโยบายสนับสนุนอาชีพแก่คนไทย แต่ถึงกระนั้นผู้คนส่วนมากของสังคมก็ยังไม่อาจสร้างความชำนาญต่อการพาณิชย์ได้ทันกับความเปลี่ยนแปลงทางกฎหมาย (2) นโยบายจำกัดอำนาจทางเศรษฐกิจของคนจีน ซึ่งโดยส่วนมากจะมีประสิทธิผลสำหรับการกีดกันอำนาจทางธุรกิจในระดับกลางและเล็กเท่านั้น มิได้ครอบคลุมถึงการจำกัดอำนาจทางธุรกิจของคนจีนในระดับสูง ประกอบกับบรรดาหน่วยงานและองค์กรทางธุรกิจที่ดำเนินงานโดยรัฐทั้งหลายซึ่งอ้างว่าเป็นธุรกิจเพื่อคนไทยในทางปฏิบัติกลับกลายเป็นองค์กรแสวงหาประโยชน์ทางธุรกิจที่กระทำร่วมกันระหว่างผู้นำในคณะรัฐบาลกับผู้ประกอบการที่มีเชื้อสายจีน (สังคีต พิริยะรังสรรค์, 2526: 77 และ อภิชาติ สถิตินิรามัย, 2556: 29-31) และ (3) การเติบโตทางเศรษฐกิจที่ถูกเร่งเร้าโดยกลุ่มทุนจากต่างชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากสหรัฐอเมริกา ส่งผลให้นโยบายเศรษฐกิจแบบ “ชาตินิยม” ที่รัฐบาลวางแผนเอาไว้ไม่สามารถดำเนินต่อไปท่ามกลางกระแสหลังไหลของ “ทุน” ได้ ผลลัพธ์ของนโยบายชาตินิยมทางเศรษฐกิจซึ่งกำลังถูกดำเนินงานในประจวบขณะกับแรงกระตุ้นของ “ทุนภายนอก” จึงเป็นปัจจัยส่งเสริมให้กลุ่มธุรกิจทั้งหลายโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มธุรกิจที่มีเชื้อสาย “จีน” ต้องเร่งปรับเปลี่ยนทั้ง “อัตลักษณ์” และ วิธีการดำเนินธุรกิจให้เหมาะสมกับสถานการณ์ขณะนั้น

ทางเลือกตัวตนของคนจีน

ภายใต้สถานการณ์ซึ่งประเทศไทยกำลังเร่งสร้าง *ความวัฒนาถาวร* โดยมีรัฐบาลเป็นผู้นำ มีอุดมการณ์ชาตินิยมเป็นวาระแห่งชาติ และมีนโยบายรัฐนิยมเป็นแกนหลักสำหรับการบริหารงานด้านต่าง ๆ ชนชาติเจี๊พอื่น ๆ ที่ไม่ใช่ *ไทย* โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มคนที่มีเชื้อสายจีนตกอยู่ภายใต้ภาวะที่ต้องเลือกว่าจะแสดง “ตัวตน” อย่างไร ต้องการจะเลือกเป็นไทยหรือเลือกเป็นจีน เพราะในขณะนั้นเรื่อง *ความเป็นจีน* กลายเป็นประเด็นซึ่งรัฐบาลถือว่าเป็นปัญหาต่อสังคมไทย ด้วยเหตุผลอย่างน้อย 3 ประการ ประการแรกเป็นเรื่องเกี่ยวกับการค้าและเศรษฐกิจด้วยรัฐบาลมีความกังวลว่าคนไทยจะมีอุปสรรคและข้อจำกัดมากในการเข้าสู่แวดวงการค้า ดังนั้นรัฐบาลจึงไม่เพียงแต่จัดการส่งเสริมและช่วยเหลือคนไทยให้สามารถทำการค้าแข่งขันกับชนชาติอื่นได้เท่านั้น หากแต่ยังออกกฎเกณฑ์กีดกันขีดความสามารถในการแข่งขันทางการค้าของชนชาติอื่นด้วย

ประการถัดมาคือประเด็นเรื่อง เชื้อชาติ และ ชนชาติ ซึ่งรัฐบาลพยายามนำเสนอว่าเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญยิ่งต่อการ *สร้างชาติ* และการปกป้องชาติให้พ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ ดังนั้นเพื่อให้อุดมการณ์ของการ *สร้างชาติ* บรรลุเป้าหมาย รัฐบาลจึงต้องเข้มงวดและกำหนดหลักเกณฑ์กับ ชนชาติอื่น ที่มีความประสงค์จะเดินทางเข้าประเทศ ต้องออกระเบียบในเรื่องหน้าที่สำหรับการร่วมปกป้องชาติ

ให้กับ ชนชาติไทยและต้องสอดส่องระวังบุคคล กลุ่มบุคคล หรือสมาคมองค์กรใด ๆ ซึ่งอาจเป็นอันตรายต่อชาติ

ประการสุดท้ายคือ ปัจจัยทางด้านการเมือง กล่าวคือ ภายใต้บริบทของสงครามเย็น รัฐบาลไทยได้แสดงตนเป็นรัฐที่ต่อต้าน “คอมมิวนิสต์” ทว่าขณะเดียวกัน กระแสของขบวนการ “คอมมิวนิสต์” ในประเทศจีนกลับปะทุขึ้นอย่างร้อนแรง ประกอบกับข่าวคราวของขบวนการ “คอมมิวนิสต์” ของ “คนจีนโพ้นทะเล” ในพื้นที่ต่าง ๆ ก็ปรากฏให้เห็นให้ได้ยินอยู่เป็นประจำตามสื่อต่าง ๆ อีกทั้งกลุ่มผู้ก่อการปฏิวัติจีนยังได้รับชัยชนะเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศจีนให้เป็น “คอมมิวนิสต์” ในพ.ศ. 2492 อีกด้วย

อุบัติการณ์ทั้งหลายเหล่านี้ส่งผลให้คนจีนในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งบรรดาคนจีน ซึ่งเป็นหัวหน้าชุมชน เป็นผู้นำสมาคม หรือเป็นคนจีนซึ่งมีอิทธิพลต่อกลุ่มคนจีนอื่น ๆ ถูกเฝ้าระวังว่าจะเป็นกลุ่มคนซึ่งนำพาความอันตราย มาสู่รัฐ ซึ่งการระแวดระวังและมาตรการของการป้องกันภัยและอำนาจในด้านต่าง ๆ ของคนจีนนี้มักถูกผลิตในนามของหน่วยงาน 3 หน่วยสำคัญของรัฐคือ สำนักนายกรัฐมนตรี กระทรวงมหาดไทย และสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ

นโยบาย มาตรการ และกฎเกณฑ์ที่เกี่ยวกับคนจีนต่าง ๆ ที่ถูกผลิตออกมา บางส่วนเป็นการแสดงออกถึงความแข็งกร้าวของนโยบายที่ต้องการวิบริสิทธิ-อำนาจของคนจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางเศรษฐกิจ (กวาดล ทรงประเสริฐ , 2519) ในขณะที่บางส่วนเป็นข้อบังคับและมาตรการที่แสดงให้เห็นถึงเจตจำนงของการออกแบบ “คุณลักษณะอันพึงประสงค์” และการพยายามจัดระเบียบคนจีนให้อยู่ในที่ทางที่เหมาะสมและเป็นไปตามความต้องการของรัฐบาล ทั้งนี้ มาตรการสำหรับการจัดระเบียบคนจีนที่ส่งผลต่อความจำเป็นในการเลือก “ตัวตน” ของคนจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มของคนจีนที่อยู่ในแวดวงการค้า ประกอบอาชีพเป็นพ่อค้า พึ่งพาประโยชน์จากการค้าขาย และการประกอบธุรกิจต่าง ๆ ก็คือ มาตรการเรื่องข้อจำกัดสำหรับการประกอบธุรกิจของบุคคลที่ไม่ได้ถือสัญชาติไทย มาตรการเรื่องผู้ประกอบการใด ๆ ต้องคำนึงถึงผลประโยชน์และความปลอดภัยของชาติ และมาตรการเรื่องนิติบุคคล สมาคมและองค์กรต่าง ๆ ต้องร่วมธำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมของชาติ

ปัญหาทางการค้าขาย ข้อจำกัดในการประกอบอาชีพ และอุปสรรคต่อการดำเนินธุรกิจที่ คนจีนต้องประสบอันเป็นผลมาจากกฎเกณฑ์และมาตรการกีดกัน (ผลักดัน) โดยรัฐบาล ส่งผลให้คนจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คนจีนซึ่งเป็นพ่อค้า คหบดี ผู้ประกอบการ และเหล่า นายทุนเชื้อสายจีนทั้งหลายต้องเร่งปรับเปลี่ยนตนเองให้กลายเป็น ไทย ซึ่งการเลือกที่จะ (แสดงตน) เป็นไทยของ พ่อค้า ผู้ประกอบการ

และนายทุนที่มีเชื้อสายจีนนี้ นับเป็นกำไรอย่างยิ่งต่ออาชีพการค้าและการประกอบธุรกิจ เพราะการ (แสดงตัว) เป็นไทยนอกจากจะมีประโยชน์เพื่อให้กฎหมายไทยไม่สามารถกีดกันโอกาสทางเศรษฐกิจ โดยใช้ข้ออ้างเรื่องความเป็นจีนได้แล้ว การกลายเป็นไทยยังเป็นกำไรต่อการสร้างโอกาสแห่งความก้าวหน้าทางธุรกิจให้แก่คนเหล่านี้ในฐานะของการเป็นผู้ประกอบการไทยเชื้อสายจีนไปพร้อมกันด้วย (Walwipa Burusratanaphand, 2001: 75)

การเปลี่ยนแปลงลักษณะการดำเนินธุรกิจของผู้ประกอบการไทยเชื้อสายจีน

เป็นที่น่าสังเกตว่า ภายใต้อิทธิพลของความพยายามที่ล้มเหลวของการใช้นโยบายชาตินิยมทางเศรษฐกิจซึ่งเกิดขึ้นในประจวบขณะเดียวกันกับความเฟื่องฟูทางเศรษฐกิจในระดับมหภาคของไทย อันเป็นผลจากแรงขับเคลื่อนของสหรัฐอเมริกา นั้น บรรดาผู้ประกอบการไทยเชื้อสายจีนที่โลดแล่นอยู่ในแวดวงการค้าและธุรกิจของไทย กลับยิ่งกลายเป็นผู้มีบทบาทโดดเด่นต่อภาคธุรกิจของไทย ยิ่งกว่าสมัยก่อนหน้า เนื่องจากการขยายตัวของภาคธุรกิจหลากหลายประเภทไม่ว่าจะเป็นกิจการธนาคาร กิจการประกันภัย กิจการนำเข้าส่งออก กิจการค้าปลีก ตลอดจนภาคการผลิต และอุตสาหกรรมต่าง ๆ ล้วนทยอยเติบโตขึ้นอย่างต่อเนื่อง ภายใต้อิทธิพลดังกล่าว บรรดาผู้ประกอบการไทยเชื้อสายจีนจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงลักษณะการดำเนินธุรกิจจากรูปแบบ “เก่า” ไปสู่วิธีการดำเนินธุรกิจในรูปแบบ “ใหม่” เพื่อให้มีความเหมาะสมต่อสถานการณ์ทางการค้าที่กำลังเฟื่องฟูขึ้น

ข้อสังเกตประการหนึ่งสำหรับกรณีการเปลี่ยนแปลงการดำเนินธุรกิจของผู้ประกอบการไทยเชื้อสายจีนในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2488-2500 คือ การที่วิธีการดำเนินธุรกิจและการบริหารแบบตระกูล ซึ่งเป็นวิธีการดำเนินธุรกิจวิธีหลักของบรรดาผู้ประกอบการไทยเชื้อสายจีนมาแต่เดิมนั้นจำเป็นต้องเกิดการปรับตัว เพราะภายหลังจากการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมภายใต้การเข้ามาของสหรัฐอเมริกาได้ทำให้พ่อค้า นักธุรกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากตะวันตกสนใจก้าวเข้าสู่เวทีทางธุรกิจของไทย ซึ่งการก้าวเข้ามาของกลุ่มธุรกิจใหม่ๆ จากต่างชาตินี้ เป็นสาเหตุให้ผู้ประกอบการไทยเชื้อสายจีนจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนวิธีการจัดการธุรกิจให้มีความทันสมัยมากขึ้น ต้องปรับเปลี่ยนการบริหารงานให้รองรับต่อการร่วมหุ้นและการลงทุนร่วมกับกลุ่มทุนภายนอกที่ไม่ได้เป็นเครือญาติและวงศ์วาน และต้องเปลี่ยนวิธีการขยายธุรกิจจากการลงทุนจากลักษณะเดิมซึ่งนิยมลงทุนเพียงธุรกิจของสินค้าชนิดเดียวมาเป็นการลงทุนในธุรกิจของสินค้าให้หลากหลายชนิด นอกจากนี้ยังต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำธุรกิจจากการ “รับซื้อ เพื่อขาย” มาเป็น “การผลิต เพื่อขาย” ด้วย (ฉัตรพงษ์ สุกุลเสียว, 2552: 60-62 และ รุ่งฤดี รัตนวิไล และคณะ, 2554: 139-140)

ตัวอย่างของผู้ประกอบการไทยเชื้อสายจีนซึ่งได้ปรับเปลี่ยนวิธีการดำเนินธุรกิจเพื่อให้สอดคล้องกับโลกธุรกิจและธุรกิจของโลกที่เปลี่ยนแปลงไปทุกทีๆ เช่น (1) นายเกียรติ ศรีเฟื่องฟู หรือ นายเต๋เหลียงอิม ซึ่งเดิมที่ทำธุรกิจเฉพาะประเภทกิจการธนาคาร การขนส่ง และการประกันภัยซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นธุรกิจครบวงจรที่เกี่ยวข้องกับการเงิน การคลังทั้งสิ้น มาสู่การทำธุรกิจโรงหนังภาพยนตร์นั่นคือ โรงหนังคาเธ่ย์ (พรรณี บัวเล็ก, 2543: 174) และ (2) นายชิน โสภณพนิช หรือนายตั้งเพ็ชซึ่งซึ่งได้ปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์การบริหารงานของธนาคารกรุงเทพให้มีความเข้มแข็งทั้งทางด้านการเงินและทางด้านการค้า ผ่านการสร้างเครือข่ายผู้ร่วมทุนทางธุรกิจให้กว้างขวางออกไปในหมู่ผู้ประกอบการจีนโพ้นทะเลทั้งในไทยและประเทศอื่น ๆ รวมไปถึงการประสานประโยชน์กับกลุ่มอำนาจทางการเมือง ตลอดจนการขยายกิจการการลงทุนร่วมไปยังธุรกิจด้านอื่น ๆ ที่ไม่ใช่ภาคการเงินอย่าง ธุรกิจก่อสร้างและธุรกิจค้าปลีก25 และนายอัมพร บุลาภักดิ์ หรืออึ้งจ๊กเหม็ง ซึ่งขยายธุรกิจจากแต่เดิมที่ทำธุรกิจเกี่ยวกับการรับซื้อ และค้าต่อ สินค้าเกษตรและพืชผลต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าวมาสู่การทางธุรกิจการเงินและอุตสาหกรรมพืชผล เป็นต้น (พรรณี บัวเล็ก, 2543: 136-144)

นอกเหนือจากวิธีการดำเนินธุรกิจที่เปลี่ยนจากรูปแบบกลุ่มตระกูลเป็นรูปแบบการร่วมทุนแล้วผู้ประกอบการไทยเชื้อสายจีนยังมีการปรับเปลี่ยนลักษณะการดำเนินธุรกิจที่ควรพิจารณาอีกประการหนึ่งคือสร้างเครือข่ายอุปถัมภ์ทางธุรกิจ ซึ่งอาจจำแนกได้เป็นการสร้างเครือข่ายอุปถัมภ์ทางธุรกิจภายใต้การประสานประโยชน์ของชนชั้นนำ 2 กลุ่มคือ การสานประโยชน์ระหว่างชนชั้นนำทางเศรษฐกิจที่นำโดยผู้ประกอบการไทยเชื้อสายจีนกับชนชั้นนำทางการเมืองที่นำโดยรัฐบาลคณะราษฎร และการประสานประโยชน์ระหว่างชนชั้นนำทางเศรษฐกิจที่นำโดยผู้ประกอบการไทยเชื้อสายจีนด้วยตนเอง

เครือข่ายความสัมพันธ์ลักษณะแรกเป็นผลจากปัจจัยแวดล้อมอย่างน้อย 2 ประการ ประการแรกเกิดจากการที่กลุ่มผู้นำในรัฐบาลเป็นกลุ่มผู้ปกครองใหม่ ปราศจากฐานอำนาจทางเศรษฐกิจ อีกทั้งทั้งภายในกลุ่มของผู้ปกครองเองก็เกิดการแบ่งกลุ่มแบ่งฝ่ายและแข่งขันสั่งสมอำนาจเพื่อตัดทานระหว่างกัน การหันมาประนีประนอมกับผู้ประกอบการไทยเชื้อสายจีนจึงเป็นประโยชน์ต่อทั้งการผดุงอำนาจทางการเมือง และยังเป็นประโยชน์ต่อการสั่งสมบารมีต่อกลุ่มชนชั้นนำในภาคเศรษฐกิจด้วย ประการที่สองคือ ขณะนั้นผู้ประกอบการไทยเชื้อสายจีนตกอยู่ในสถานะที่ลำบากต่อการขยายทางธุรกิจดังที่นำเสนอไปแล้วข้างต้น ดังนั้นเพื่อประโยชน์ต่อการ “อยู่รอด” และการได้รับความคุ้มครองทางธุรกิจ การแสวงหาผู้อุปถัมภ์ซึ่งมีตำแหน่งทางการเมืองจึงเป็นหนึ่งในปัจจัยเสริมที่ผู้ประกอบการไทยเชื้อสายจีนเลือกนำมาใช้ (Soravis Jayanama, 2001: 222-223)

สำหรับด้านถัดมา กรณีการสร้างเครือข่ายทางธุรกิจจนชั้นนำทางเศรษฐกิจที่นำโดยผู้ประกอบการไทยเชื้อสายจีนด้วยกันเองนั้น นอกเหนือจากการสานสัมพันธ์ทางธุรกิจอย่างการร่วมหุ้น ร่วมทุน ตลอดจนช่องทางคลาสสิกอย่างการแต่งงานและการสร้างความสัมพันธ์เชิงวงศ์วานระหว่างกลุ่มตระกูลทางธุรกิจต่าง ๆ ซึ่งถือได้ว่าเป็นช่องทางที่สร้างความเหนียวแน่นและผนึกอำนาจทางธุรกิจได้เป็นอย่างดีแล้ว (เกริกเกียรติ พิพัฒนเสวีธรรม, 2524: 6-14) อีกช่องทางหนึ่งซึ่งสำคัญไม่น้อยไปกว่ากัน คือ การรวมตัวกันในหมู่ของผู้ประกอบการไทยเชื้อสายจีนภายใต้ระบบของสมาคมซึ่งมีทั้งสมาคมการค้า สมาคมภาษาพูด สมาคมแซ่ ฯลฯ อย่างไรก็ตามสมาคมสำคัญที่เป็นศูนย์รวมของผู้ประกอบการไทยเชื้อสายจีนที่ได้รับความนิยมและเป็นผู้นำทั้งในทางการเมือง วัฒนธรรม และในทางธุรกิจของผู้คนที่มิใช่เชื้อสายจีนในประเทศไทยก็คือ สมาคมหอการค้าจีน (Chinese Chamber of Commerce)

อุดมคติทางธุรกิจของผู้ประกอบการไทยเชื้อสายจีน

ท่ามกลางบรรยากาศยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งถือเป็นหนึ่งในยุคสมัยแห่งการเปลี่ยนผ่านในประวัติศาสตร์ของสังคมไทยนี้ เจฟฟรีย์ อิง และพิมพ์ประไพ ไพศาลบุตร (2015, 358) ได้ตั้งข้อสังเกตว่าบรรดาผู้ประกอบการไทยเชื้อสายจีน นอกจากการมีความสามารถในการปรับเปลี่ยนวิธีการดำเนินธุรกิจได้อย่างเหมาะสมต่อโลกธุรกิจที่กำลังเปลี่ยนไปได้เป็นอย่างดีแล้ว ในด้านของวัฒนธรรมคนเหล่านี้ก็สามารถเลือกช่องทางการแสดงตัวตนได้ดีไม่แพ้กัน กล่าวคือในยุคสมัยของรัฐบาลที่พยายาม “สร้างความเป็นชาติ” โดยใช้หลักชาตินิยมเป็นแกนกลางสำหรับการออกแบบนโยบายบริหารประเทศที่ยังผลให้คนชาติอื่นรวมถึงคนจีนต้องรีบเร่งเลือก “ตัวตน” ว่าจะจะเป็น “ไทย” หรือ “จีน” ดังที่กล่าวไปในข้างต้นนั้น แม้ว่าคนจีนโดยเฉพาะอย่างยิ่งเหล่าผู้ประกอบการไทยเชื้อสายจีนบางส่วนซึ่งได้เลือกเป็นไทยทางสัญชาติเพื่อแลกกับผลกำไรในการประกอบอาชีพ ความเป็นอยู่ และการประกอบธุรกิจในสังคมไทยได้อย่างราบรื่นแล้ว แต่กระนั้นบรรดากฎเกณฑ์ ข้อบังคับ และมาตรการจากรัฐอีกไม่น้อยก็ยังคงก้าวท้าวและเร่งเร้าการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมและการแสดงตัวตนของผู้ประกอบการไทยเชื้อสายจีนอยู่ต่อไป ด้วยจุดประสงค์ให้ผู้ประกอบการไทยเชื้อสายจีนมีคุณลักษณะตามแบบในอุดมคติซึ่งรัฐต้องการ

ในการนี้ ข้อบังคับสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการสร้างผู้ประกอบการไทยเชื้อสายจีนให้เป็นไปตามการออกแบบของรัฐก็คือ ข้อบังคับสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ ซึ่งมีอำนาจควบคุมสมาคมและองค์กรต่าง ๆ ที่จดทะเบียนกับรัฐเอาไว้ เนื่องจากโดยส่วนมากของ ผู้ประกอบการไทยเชื้อสายจีนโดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคคลสำคัญทางด้านธุรกิจ ณ ขณะนั้นล้วนแล้วแต่เข้าสังกัดสมาคมทางธุรกิจทั้งสิ้น เพราะ

สมาคมประเภทนี้ นอกจากจะช่วยให้ข้อมูลข่าวสารอันเป็นประโยชน์ต่อการทำธุรกิจ และเป็นเวทีสำหรับการสร้างเครือข่ายทางธุรกิจแล้ว สมาคมชนิดดังกล่าวยังสามารถทำหน้าที่เป็นองค์กรตัวแทนสำหรับการเสนอความเห็นหรือความต้องการของสมาชิกต่อรัฐได้อีกด้วย

ดังประการฉะนี้ แม้ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าผู้ประกอบการไทยเชื้อสายจีนโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มคนซึ่งรับตำแหน่งผู้นำชุมชน หรือผู้นำสมาคมของชาวจีนต่าง ๆ นั้น ได้ทำกิจกรรมการกุศล ช่วยเหลือกุศลสังคม และนิยมบริจาคเงินเพื่อช่วยเหลือคนจีนที่ตกอยู่ในสถานะย่ำแย่ หรือตกอยู่ในภาวะเคราะห์จากอุปนิสัยต่าง ๆ กันมานานแล้ว แต่กระนั้นก็ดีกิจกรรมและความช่วยเหลือประเภทดังกล่าวนี้ ในระยะก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ต่างเป็นความช่วยเหลือ และความอุปถัมภ์ที่มุ่งมอบแก่คนจีนด้วยกันเท่านั้น

ทว่าในระยะหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ผู้ประกอบการไทยเชื้อสายจีนได้ขยายกรอบของความช่วยเหลือ และการอุปถัมภ์ผู้คนขอบเขตมากกว่าเดิม นั่นคือผู้ประกอบการไทยเชื้อสายจีนไม่เพียงแต่จะทำหน้าที่เป็นแกนสำคัญในการช่วยเหลือคนจีนและคนจีนโพ้นทะเลที่อยู่ในต่างประเทศเท่านั้น หากแต่คนเหล่านี้ยังให้การช่วยเหลือ คนไทย และร่วมเชิดชู *วัฒนธรรมไทย* ไปพร้อมกันด้วย ดังนั้นกิจกรรมในทางบำรุงส่งเสริม และเชิดชูวัฒนธรรมของชาติที่กระทำไปโดยผู้นำสมาคมต่าง ๆ อาทิเช่น ผู้นำสมาคมหอการค้าจีนซึ่งมักสนับสนุนองค์กรการกุศล ร่วมบริจาคเงินต่อการสาธารณะต่าง ๆ ตลอดจนอุปถัมภ์ความช่วยเหลือแก่ประชาชนทั้งหลายในคราวเคราะห์ภัยต่าง ๆ นั้น ย่อมเป็นไปได้ไม่มากนักน้อยว่า กิจกรรมบำรุงสังคม และบำรุง *วัฒนธรรมของชาติ* นี้ นอกจากจะเป็นกิจกรรมที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้ทรงคุณธรรมของ “ผู้นำสมาคม” ซึ่งขณะเดียวกันก็เป็นผู้นำทางวัฒนธรรมของ “คนไทยเชื้อสายจีน” ทั้งหมดด้วยแล้ว กิจกรรมเหล่านี้ก็ยังเป็นการสนองตอบต่อ “แบบ” ที่รัฐวางเอาไว้ด้วยก็เป็นได้

บทสรุป

ปฏิเสธไม่ได้ว่าสภาพสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองที่เปลี่ยนแปลงย่อมส่งผลกระทบต่อผู้คนในสังคมซึ่งมีประสบการณ์ชีวิตร่วมกับสถานการณ์ต่างๆ ให้เกิดการเรียนรู้ และปรับเปลี่ยนตนเองอย่างสอดคล้องไปกับบริบทที่เปลี่ยนไป ดังนั้นคุณค่าตลอดจนค่านิยมของการใช้ชีวิต และการแสดงภาพแทนของตนของผู้คนในสังคมหนึ่ง ๆ จึงย่อมเป็นสิ่งที่มีความลื่นไหล ปรับเปลี่ยนได้ และไม่คงที่

คนจีนในสังคมไทยก็เช่นกัน จากการพิจารณาข้อมูลทางประวัติศาสตร์พบว่ากลุ่มคนเหล่านี้มีการปรับเปลี่ยนคุณลักษณะและอัตลักษณ์ของตนเองอยู่เสมอ โดยเฉพาะในช่วงระหว่างพ.ศ. 2488-2500 คนจีนโดยเฉพาะในกลุ่มของผู้ประกอบการไทยเชื้อสายจีนที่ครองบทบาทเป็นชนชั้นนำทางเศรษฐกิจ ได้มีการสนองรับต่อพันธกิจนานาประการที่ถูกผลิตโดยรัฐ อีกทั้งยังต้องเรียนรู้และ

ปรับเปลี่ยนยุทธวิธีทางธุรกิจเพื่อให้สอดคล้องไปกับระบบเศรษฐกิจแบบตลาดที่เติบโต แต่ขณะเดียวกันก็ไม่ได้มีที่จะต้องแสดงภาพต่อสาธารณะชนในแง่ของการเป็นชนชั้นนำทางสังคมและชนชั้นนำทางเศรษฐกิจที่พึงถูกยกย่อง

ภาระหน้าที่หลากหลายประการอันเกี่ยวข้องกับค่านิยมที่ว่าด้วยการเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ การสนองคุณชาติ และการร่วมพัฒนาชาติ นั้นอาจกล่าวได้ว่าเป็นพันธกิจทางวัฒนธรรม ซึ่งอันที่จริงก็ไม่ได้มีแต่เพียงผู้ประกอบการไทยเชื้อสายจีนเท่านั้นที่ต้องปฏิบัติตาม หากแต่ปรากฏการณ์การปรับเปลี่ยน อัตลักษณ์ของผู้ประกอบการไทยเชื้อสายจีน ตลอดจนการปฏิบัติพันธกิจทางสังคมเหล่านี้เป็นประเด็นที่น่าสนใจในแง่ที่ว่า ท่ามกลางกลุ่มชาติพันธุ์อันหลากหลายในสังคมไทยนั้น กลุ่มคนที่มีเชื้อสายจีนถือเป็นกลุ่มคนที่ประสบความสำเร็จในเวทีทางธุรกิจมากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับชนกลุ่มน้อย (ทางชาติพันธุ์) กลุ่มอื่นๆ ดังนั้น ภาพของคุณธรรม จริยธรรม ที่คนเหล่านี้ได้แสดงออกมา จึงมีผลกว้างไกลไปกว่าการช่วยสนองตอบต่อนโยบายการสร้างพลเมืองที่ดีของชาติเพียงเท่านั้น หากแต่ยังเป็นการตอบย้ำความสำคัญของคุณลักษณะเชิงคุณธรรม จริยธรรมของชนชั้นนำทางสังคม ชนชั้นนำทางการเมือง ตลอดจนชนชั้นนำทางเศรษฐกิจให้กลายเป็นแบบแผนและจรรยาในเชิงปฏิบัติไปพร้อมกันด้วย

บรรณานุกรม

- เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม. (2524). “การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเศรษฐกิจการเมืองกับการรวบอำนาจทางเศรษฐกิจโดยเอกชนในประเทศไทย.” ใน *การขยายตัวของระบบทุนนิยมในประเทศไทย*, บรรณาธิการโดย สมภพ มานะรังสรรค์. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.
- ณัฐพงษ์ สกุดเลี้ยว. (2552). *การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมกับการเมืองไทย หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ถึงการรัฐประหาร พ.ศ. 2500*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ปรารธนา โกเมน. (2533). *สมาคมชาวจีนในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2440-2488*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเกอร์. (2546). *เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮ้าส์.
- พรรณี บัวเล็ก. (2543). *วิเคราะห์นายทุนธนาคารพาณิชย์ของไทย พ.ศ. 2475-2516*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยาม.
- ภูวดล ทรงประเสริฐ. (2519). *นโยบายของรัฐบาลที่มีต่อชาวจีนในประเทศไทย (พ.ศ. 2475-2500)*. วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อุไรพรรณ เจนวาณิชยานนท์และคณะ. (มกราคม-มิถุนายน 2554). การศึกษาพัฒนาการด้านโลจิสติกส์ และการขนส่งทางน้ำ กรณีศึกษา: บริษัทชาวจีนโพ้นทะเลในไทย. *วารสารมจร.วิชาการ*, 14(28), 127-152.
- ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล. (2524). *สมาคมลับอั้งยี่ในประเทศไทย พ.ศ. 2367-2453*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สายชล สัตยานุรักษ์. (2550). *ประวัติศาสตร์วิธีคิดเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมไทยของปัญญาชน (พ.ศ.2435- 2535)*. รายงานวิจัยโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สังคีต พิริยะรังสรรค์. (2526). *ทุนนิยมขุนนางไทย (พ.ศ. 2475-2503)*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.
- อภิชาติ สถิดนิรามัย. (2556). *รัฐไทยกับการปฏิรูปเศรษฐกิจ จากกำเนิดทุนนิยมนายธนาคารถึงวิกฤติเศรษฐกิจ 2540*. นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน.
- Jayanama, Soravis (2001). *Stacking the Chips: Rethinking the origins of the Thai-US special relationship*. In *Santi Pracha Dhamma: Essays in honour of the late Puey Ungphakorn*, ed. Sulak Sivaraksa. Bangkok: Santi Pracha Dhamma Institute.SNG, Jeffery and Pimpraphai Bisalputra. (2015). *A History of the Thai-Chinese*. N.p.: Didier Millet.
- Walwipha Burusratanaphand. (2001). "Chinese Identity in Thailand." in *Alternate Identities: the Chinese of Contemporary Thailand*, ed. Tong Chee Kiong and Chan Kwok Bun. Singapore: Times Academic Press.